

Trojrychlostní společnost

18.12.2008 Ekonom str. 24 Téma
Jan Keller

Čeká nás neofeudální systém s všemocnými patrony. Střední a lidové vrstvy ohrožuje sociální sestup.

Moderní společnost se vyvíjí obtížně předvídatelným způsobem. Snadno to zjistíme, když se začteme do prognostických studií, které vznikaly především v šedesátých letech 20. století a které nasály leccos z optimismu té doby. Stačilo, aby uběhlo pár dekád, a optimismus z prognostiků rázem vyprchal.

Přitom stihli prognostici utržit řadu šrámů na své pověsti. Ti z oblasti ekologie z přelomu 60. a 70. let vůbec nepředvídali, že planeta bude chátrat tak pomalu a že zdroje budou docházet tak dlouho, jak jsme toho svědky. Řada hrozeb, před nimiž varovali, se zatím nenaplnila. Naopak o dnes tak reálné hrozbě globálních klimatických změn nemluvili vůbec.

Prognostici, vraťte honoráře Nikdo z prognostiků v ústavech politologických ještě v roce 1988 neuvažoval o tom, že padne systém reálného socialismu a s ním celý východní blok. Dodnes nevrátili honoráře za své úvahy o tom, jak se bude vyvíjet soužití se SSSR v první polovině 21. století.

Nevím ani o žádném ekonomovi, který by řekněme někdy kolem roku 2005 prognózoval brzký příchod světové finanční a hospodářské krize. Zato vím o mnoha ekonomech, kteří celému světu dávali za vzor americký typ úvěrové politiky.

Z těchto důvodů je velmi ošidné pokoušet se předvídat vývoj něčeho tak komplexního, jako je společnost a její sociální struktura.

Řada odborníků se však shoduje v názoru, že před námi se rýsuje vznik jakési trojrychlostní společnosti.

Je to velký posun oproti názorům, které převládaly ve třiceti poválečných letech. Tehdy se jednohlasně mluvilo o společnosti silných středních vrstev. Předpokládalo se, že s výjimkou pár procent obtížně přizpůsobivých budou všichni lidé integrováni do společnosti vědění a služeb. Nasvědčovala tomu jak demokratizace přístupu ke vzdělání, tak také nárůst příjmů dělnických vrstev a doprovodný vzestup masového konzumu.

Dnes již o těch optimistických prognózách jediné blahobytné střední vrstvy téměř nikdo (raději) neví. Mnozí se dnes naopak shodují v tom, že společnost se rozkládá do tří výrazně odlišných sociálních světů.

Americký ekonom a bývalý ministr sociálních věcí v Clintonově administrativě Robert Reich konstatuje, že Američané se rozsadili na tři lodě.

Lod' nízce a středně kvalifikovaných dělníků se potápí, protože jejich práci je možno kdykoliv přenést do země s nižší cenou pracovní síly.

Lod' nesoucí na palubě poskytovatele služeb se potácí, protože nižší vrstva má jiné starosti než vyhledávat, za co všechno si zaplatí v oblasti služeb.

Jedině takzvaní symboličtí analytici, tedy lidé, disponující věděním a nápady, mají šanci, pokud si ovšem dokážou sehnat sponzora. Reich odhaduje podíl těchto potenciálních příslušníků horní vrstvy na zhruba patnáct procent americké populace.

Bohatí nejsou doma nikde Nárůst nejistoty na trhu práce a vzestup nezaměstnanosti, který postihl nejprve dělníky, vedly k tomu, že střední vrstvy začaly opouštět sídliště na předměstí. Ta se přímo před očima mění v místa koncentrace neúspěšných. Veřejná prostranství (parkoviště, školní hřiště, prostory u obchodních domů, prostředky veřejné dopravy a jiné) se stala synonymem nejistoty a nebezpečí.

Střední vrstvy žijí ve svých vilových předměstích ve strachu z toho, že jejich poklid by mohli narušit nezvaní návštěvníci z chátrajících sídlišť. Protože musejí být vysoce mobilní, chtějí-li mít práci, snaží se pomocí nejbližších sousedů, kamerových systémů a zabezpečovacích zařízení ochránit své domovy. Jejich snem je přestěhovat se do strážných komunit, kam ty neúspěšné ozbrojené strážci se svými psi nepustí.

Ti nejbohatší se zatím stěhují do renovovaných historických center. Vysoká cena nemovitostí jim zaručuje, že se nebudou muset potýkat s přítomností nevhodných sousedů. Jsou v centru všeho dění, aniž by museli ztrácet čas dojížděním jako obyvatelé příměstských čtvrtí.

Doma nejsou v pravém slova smyslu nikde.

Zato jsou všudypřítomní. Přemísťují se mezi městy, zeměmi a celými kontinenty v rytmu globalizace. Neuzavírají se do soukromí, setkávají se v klubech pro vyvolené, kde pečlivě pracují na rozšiřování svých sítí využitelných známostí.

Střední vrstvy padají mezi lidové. Odlišné sociální světy se tak uzavírají. Oddělují se navzájem prostorově, vytvářejí, zesilují a jistí hranice mezi sebou. Velkou část populace by čekal podle tohoto scénáře sociální sestup.

Především tradiční dělnictvo a takzvaní dělníci terciéru (nízce kvalifikovaní v sektoru služeb) jsou ohroženi sestupem mezi sociálně exkludované. Jejich práce může být z velké části přesunuta do chudších zemí.

Francouzský sociolog Louis Chauvel zjišťuje o dělnících a zaměstnancích, že jejich příjem stagnuje nebo klesá ve vztahu k příjmu, který pobírala ve stejném věku předchozí generace. Stejnou sestupnou tendenci u těchto vrstev zaznamenává v míře výjezdů na prázdniny, ohledně velikosti bytu, vybavení domácnosti, vlastnictví auta.

Také střední vrstvy jsou ovšem ve zvýšené míře ohroženy sociálním deklasováním. Ve Francii za posledních dvacet let ubyla téměř polovina míst ve veřejném sektoru vhodných pro střední vrstvy. V soukromém sektoru takové pracovní příležitosti narůstají příliš pomalu, než aby tento výpadek kryly.

Výsledkem je, že pro mnoho potomků dnes silných středních vrstev prostě není práce na jejich úrovni. Až polovina jich může ve srovnání se svými rodiči klesnout níže. To jen za předpokladu, že prakticky nikdo z vrstev nižších nepůjde nahoru.

Prudký úbytek pracovních příležitostí ve vyspělých zemích nabírá podobné tempo, jaké měl úbytek míst v zemědělství v letech padesátých. Tehdy však bylo možno odejít z venkova do služeb sociálního státu, dnes není kam odejít.

Sponzoři sociálního státu. Aby bylo možno tento ne právě optimistický scénář s předstihem otestovat, museli bychom propojit postavení tří zmíněných vrstev na jedné straně se způsobem tvorby bohatství (tedy s fungováním globalizované ekonomiky) a na straně druhé se změnami v distribuci bohatství (s dopady dnes probíhajících daňových a sociálních reforem na přerozdělování v rámci celé společnosti).

V prvním ohledu může leccos napovědět například typologie firem, kterou podává jeden z dnes nejuznávanějších francouzských sociologů Francois Dubet.

Horní vrstva je napojena nejen na vysoce kompetitivní sektor nadnárodní ekonomiky a velkých financí, ale prochází také špičkami státní moci.

Střední vrstvy se reprodukují v chráněných oblastech, tedy v sektoru veřejném a ve středních a menších firmách působících v rámci národní ekonomiky.

A konečně vrstvy dolní přežívají v sektoru prekérní práce, kde se nad mnohými vznáší hrozba delokalizace.

Z hlediska distribuce vytvořeného bohatství za příslušníky horní vrstvy můžeme považovat ty, kteří mají nejen dostatek prostředků na soukromé pojištění sociálních rizik, ale přímo takové systémy sami provozují, anebo je alespoň politicky zaštiťují a mediálně kryjí.

Střední vrstvy se v této situaci stávají posledními sponzory sociálního státu, což nerady vidí, protože se obávají, že ony samy z něj budou mít v důsledku zeštíhlovacích opatření užitek stále menší.

No, a konečně nižší vrstvy budou přežívat, odkázány na zbytky v podobě základní a laciné péče nejen v oblasti zdraví, ale také třeba vzdělání a důchodů.

Jen s velice mírnou nadsázkou lze o podobném systému uvažovat jako o systému neofeudálním.

Také feudální společnost byla rozdělena na všemocné patrony a na jejich klienty, kteří si zasloužili určitou ochranu, pokud byli schopni odvděčit se svým pánům drobnými službami. Úplně dole zbývali ti, kteří zůstali nechráněni, protože byli z hlediska vhodných služeb naprosto nepoužitelní.

Bude napínavé sledovat, nakolik se právě tento scénář prosadí. Ještě zajímavější bude, jaký způsobem a s použitím kterých ideologií bude legitimizován.

Kam kráčí společnost

Tři odlišné sociální vrstvy se uzavírají.

Tradiční dělnictvo a dělníci terciéru jsou ohroženi sestupem mezi sociálně exkludované.

Až polovinu středních vrstev čeká sociální deklasování, stávají se posledními sponzory sociálního státu.

Horní vrstva všemocných patronů provozuje systémy soukromého pojištění sociálních rizik, či je alespoň politicky zajišťuje.

Foto popis|

O autorovi| Jan Keller sociolog, profesor Ostravské univerzity